

Tomáš Klubert

SLOVENSKÁ ARMÁDA V DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE

slovom a obrazom

SLOVENSKÁ ARMÁDA
V DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE
slovom a obrazom

Tomáš Klubert

SLOVENSKÁ ARMÁDA V DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE

slovom a obrazom

Text © PhDr. Tomáš Klubert, PhD.

Photos © author's archive, Perfekt's archive,

PhDr. Martin Lacko, PhD.'s archive and photos from unknown authors
from the publication *Od Tatier po Kaukaz*

Maps © PhDr. Pavol Steiner, PhD.

Cover design © Bc. Veronika Sabovčíková

Design © Ing. Pavol Janoško, DTP Perfekt

Slovak edition © Perfekt and The Nation's Memory Institute, 2016

Slovo na úvod

V marci 1939 Slováci získali vlastný štát a s ním i vlastnú armádu, ktorá už krátko po svojom vzniku musela v tzv. Malej vojne vzdorovať útoku maďarských vojsk. O necelých šesť mesiacov neskôr sa podriadenosť prvej Slovenskej republiky nacistickému Nemecku prejavila v zapojení slovenskej armády do druhej svetovej vojny. Už v septembri 1939 sa zúčastnila na ťažení proti Poľsku. Zatiaľ čo o oprávnenosti boja proti maďarskému vpádu nebolo pochýb, účasť na invázii proti severnému susedovi sa nestretla s jednoznačne pozitívnou odozvou. Slovenské obyvateľstvo však prijalo s uspokojením návrat spišských, oravských a kysuckých obcí, ktoré Poľsko anektovalo v rokoch 1920 a 1938.

Najvýraznejšie sa slovenská armáda angažovala vo vojne proti Sovietskemu zväzu. Na východnom fronte aktívne bojovala od 24. júna 1941 do 1. júna 1944. Napriek tomu, že opäť stála na strane agresora, zachovala si pomerne čistý štít. Na Ukrajine, v Bielorusku a v Rusku sa slovenskí vojaci rýchlo zblížili s domácim obyvateľstvom a pamäť na nich prežíva v týchto krajinách dodnes. Rovnako dobré spomienky zostali na našich vojakov v Taliansku, kde od jesene 1943 boli nasadení do opevňovacích a rekonštrukčných prác.

Prvá Slovenská republika vyhlásila v decembri 1941 vojnu aj Spojeným štátom americkým a Veľkej Británii, ale do bojov proti západným mocnostiam sa slovenskí vojaci zapojili len okrajovo, najmä pri obrane Bratislavy a ďalších miest pred náletmi spojeneckých bombardérov.

Zďaleka nie všetci príslušníci slovenskej armády sa však zmierili s rozpadom Československej republiky a s nedemokratickým charakterom prvého slovenského štátu. Odbojové tendencie postupne prerástli do príprav ozbrojeného povstania, ktoré vypuklo 29. augusta 1944. Aj keď po dvoch mesiacoch utrpelo porážku, natrvalo sa zapísalo do dejín ako najväčšie ozbrojené vystúpenie Slovákov proti cudzej okupácii.

V posledných mesiacoch existencie prvej Slovenskej republiky bola slovenská armáda, známa tiež ako Domobrana, naplno podriadená nemeckému veleniu. Ťažisko jej činnosti už nespočívalo v boji, ale v opevňovacích prácach, strážnej službe a evakuácii obyvateľstva z prifrontového pásma.

V nasledujúcich rokoch boli slávne i menej slávne činy príslušníkov slovenskej armády v lepšom prípade zamlčované, v horšom prekrúcané a zosmiešňované. Hoci po Novembri 1989 vyšlo viacero hodnotných vedeckých monografií, zborníkov a štúdií o ozbrojených silách prvej Slovenskej republiky, táto téma zostáva naďalej silno spolitizovaná. Preto hlavnou pohnútkou pre vydanie tejto publikácie, ktorá sa vám, milí čitatelia, zásluhou vydavateľstva Perfekt a Ústavu pamäti národa dostáva do rúk, bolo stručným a nenáročným spôsobom podať ucelený pohľad na vznik, vývoj a nasadenie slovenskej armády v rokoch 1939 – 1945. Verme, že sa tento zámer podarí splniť.

autor

O slovenskej armáde počas druhej svetovej vojny do roku 1989 a ani po páde komunistického režimu až tak veľa náučno-populárnych kníh nevzniklo. Aj tie, ktoré vyšli za posledných 27 rokov, nemôžeme považovať za úspešné alebo vydarené. Slovenský historik Tomáš Klubert, známy odbornej a laickej verejnosti svojimi veľmi dobrými a zaujímavými monografiami o bojoch v Slovenskom národnom povstaní Obrnené jednotky v Slovenskom národnom povstaní (2008) alebo Smrť sa volala Schill (2014) sa podujal tentoraz na náučno-populárne spracovanie vzniku, vývoja, činnosti a zániku slovenskej armády v rokoch druhej svetovej vojny. V chronologickom slede ukazuje čitateľom najdôležitejšie historické fakty, skutočnosti a udalosti počas jej šesťročnej existencie. Približuje okolnosti vzniku, najdôležitejšie zložky, výzbroj, účasť na bojoch proti agresii horthyovského Maďarska v marci a apríli 1939 v Malej vojne. Popisuje protipolské ťaženie v septembri 1939, boje na východnom fronte proti Sovietskemu zväzu v rokoch 1941 až 1943 (Rýchla a Zaistovacia divízia) a premenu týchto divízií na technické a ich osud v Rumunsku, Maďarsku a v Taliansku, venuje sa vojenským prípravám a plánom na ozbrojené vystúpenie proti nacizmu i proti domácejmu totalitnému režimu (gen. F. Čatloš a pplk. J. Golian). Kniha prináša i boje povstaleckej armády alebo 1. československej armády na Slovensku v auguste až októbri 1944 proti nemeckej okupácii Slovenska, vytvorenie Domobrany a jej činnosť až po zánik v apríli a začiatkom mája 1945. Pomerne stručný, ale prehľadný a objektívny text knižky dopĺňa dobová fotodokumentácia a zaujímavé prílohy.

prof. PhDr. Karol Fremal, CSc.

Publikácia Tomáša Kluberta ponúka prehľadný súhrn ťažiskových udalostí súvisiacich s vývojom a aktivitami slovenskej armády v rokoch 1938 – 1944. Jej kapitoly sa venujú všetkým dôležitým aspektom súdobej reality na Slovensku, dotýkajúcej sa vývoja slovenskej armády – jej vzniku, organizácie, výzbroje, bojového nasadenia v malej vojne či na frontoch 2. svetovej vojny, ale aj spoločenskej interakcie s obyvateľstvom. Neobchádza ani také problematiky, akou bol postupný vznik odbojového hnutia v radoch slovenských dôstojníkov. Text, doplnený mnohými zaujímavými fotografiami a ilustráciami, má svojou ľahkou čitateľnosťou všetky predpoklady zaujať širokú čitateľskú verejnosť, ktorej zároveň ponúka komplexný prehľad spracovanej problematiky. Pre záujemcov o danú problematiku ide o jednu zo základných prác, ktorá sa v ich knižniciach určite nestratí.

Mgr. Peter Jašek, PhD.

V dejinách ľudstva sme doteraz neboli svedkami väčšieho utrpenia, aké spôsobila druhá svetová vojna. Niektoré štatistiky uvádzajú až 60 miliónov obetí. Nepredstaviteľné množstvo bolesti, nenaplnených životov, zloby... Je smutné, že až dve tretiny obetí tvorili civilisti. Teda nie vojaci, ale predovšetkým ženy a deti, starí ľudia. Oni sa nezaujímalí o mocenské hry, o vojenskú stratégiu, o medzinárodné vzťahy. Jednoducho sa stali obeťami vojny...

Je dobré, že Ústav pamäti národa (ÚPN) v spolupráci s vydavateľstvom Perfekt vydali publikáciu, ktorá je svedectvom najkrvavejšej udalosti v dejinách ľudstva. Autor a historik ÚPN Tomáš Klubert ponúka širokému publiku prvú a v tomto čase aj ojedinelú publikáciu s názvom „Slovenská armáda v druhej svetovej vojne slovom a obrazom“.

Čitateľ v 26 kapitolách objaví súhrn ťažiskových udalostí súvisiacich s armádou prvej Slovenskej republiky. Kniha sa venuje všetkým dôležitým aspektom súdobej reality na Slovensku, od krízového roku 1938 až po koniec druhej svetovej vojny. Pozoruhodná a jedinečná je komplexnosťou, s akou autor skúmanú problematiku spracováva. Hlavný dôraz kladie na vznik, organizáciu, výzbroj a bojové nasadenie slovenskej armády, ale venuje sa aj spoločenskej interakcii armády s civilným obyvateľstvom a v potrebnej miere rámcuje realitu armády aj v širších medzinárodných súvislostiach. Zaoberá sa tiež problematikou vojenského odboja na Slovensku, ktorý v roku 1944 vyvrcholil Slovenským národným povstaním. Text, keďže obsahuje množstvo fotografií, ilustrácií, tabuliek a schém, má vysokú faktografickú hodnotu.

Ústav pamäti národa oceňuje odborné kvality autora a dobrú vôľu vydavateľa spolupracovať pri zviditeľnení smutnej histórie dvadsiateho storočia.

Lebo ten, kto nepozná svoju minulosť, je odsúdený ju zopakovať.

*Ondrej Krajňák
predseda Správnej rady ÚPN*

I.

NA CESTE K VOJNE

1.

Od centralizmu k autonómii

Vznik Československej republiky (ČSR) priniesol Slovákom po polstoročí bezohľadnej maďarizácie dovtedy nebývalý spoločenský, kultúrny a politický rozvoj. V demokratickom systéme nového štátu vyrástla početná národne uvedomelá inteligencia a zavrášilo sa formovanie Slovákov ako moderného národa. ČSR však mala aj svoje odvrátené stránky, ktoré pražské vlády nevedeli a často ani nechceli riešiť. Hospodárske pomery na Slovensku zostávali veľmi zlé a vystahovalecstvo Slovákov za prácou, ktoré bolo v percentuálnom prepočte po Íroch druhé najvyššie v Európe, pokračovalo počas celého medzivojnového obdobia.

Vysokú nezamestnanosť na Slovensku zhoršovala i skutočnosť, že pracovné miesta v štátnom aparáte a vo verejnej službe dostávali prednostne Česi, a to aj v prípade, keď bol dostatok kvalifikovaných domácich uchádzačov. Obzvlášť kriklavo sa národnostná diskriminácia prejavovala v ozbrojených silách. Na začiatku roka 1938 tvorili Slováci 14 % príslušníkov čs. armády, no v jej dôstojníckom zbore mali len štvorpercentné zastúpenie. Medzi 139 čs. generálmi bol jeden jediný Slovák, Rudolf Viest. Rovnako neutešený stav vykazovalo Ministerstvo národnej obrany (MNO), kde pracovalo len deväť Slovákov. Stále väčšiu nespokojnosť vyvolával na Slovensku aj centralistický model ČSR a fikcia jednotného československého národa, ktorú až na malé výnimky presadzovala celá česká politická reprezentácia. Vďaka tomu silnelo na Slovensku autonomistické hnutie. Na jeho čele stála Hlinkova slovenská ľudová strana (HSLŠ) pod vedením ružomerského rímsko-katolíckeho farára Mons. Andreja Hlinku. Okrem nej sa za autonómiu zasadzovala len malá Slovenská národná

Štátna vlajka ČSR

Malý štátny znak ČSR

Andrej Hlinka

Edvard Beneš

Konrad Henlein

strana (SNS), zastupujúca voličov evanjelického viero-
vyznania. Hoci bola HSĽS od roku 1925 najsilnejšou po-
litickou stranou na Slovensku, na presadenie svojich
cieľov nemala v Národnom zhromaždení (čs. parlamen-
te) dostatok hlasov. Zlom nastal až v polovici tridsia-
tych rokov, keď sa s myšlienkou slovenskej samosprávy
stotožnila väčšina mladších členov celoštátnych strán.
Stúpencom decentralizácie ČSR bol i premiér prof. Mi-
lan Hodža, vôbec jediný Slovák, ktorý zastával v medzi-
vojnovom období funkciu československého minister-
ského predsedu. Vzhľadom na zblížovanie relevantných
politických síl bolo naplnenie požiadavky autonómie
Slovenska iba otázkou času. Tragickou zhodou okolnos-
tí však národná emancipácia Slovákov vrcholila v obdo-
bí narastajúceho ohrozenia ČSR zo strany nacistického
Nemecka.

Nemecký diktátor Adolf Hitler sa vôbec netajil úmy-
sлом revidovať výsledky prvej svetovej vojny a vymazať
Československo z mapy Európy. Čechy a Moravu totiž
považoval za staré germánske územia, ktoré musia byť
„navrátené“ do Ríše. Mohol sa pritom opierať o podporu
nacisticky a separatisticky orientovanej Sudetonemec-
kej strany (Sudetendeutsche Partei – SDP), ktorá v roku
1935 vyhrala československé parlamentné voľby. O Slo-
vensko a Slovákov v tom čase Hitler neprejavoval žiadny
záujem. Zápisky v denníkoch ríšskeho ministra osvet-
y a propagandy Josepha Goebbelsa dosvedčujú, že po lik-
vidácii ČSR mal v úmysle Slovensko a Podkarpatskú Rus
prenechať Maďarom. Nacisti však chceli čo najviac osla-
biť pražskú vládu, a preto sa uchádzali o podporu slo-
venských autonomistov.

V utorok 8. februára 1938 prijal Mons. Hlinka na ru-
žomerskej fare predáka SdP Karla Hermanna Franka
a politického vodcu maďarskej menšiny Jánosa Esterhá-
zyho. Napriek neskorším tvrdeniam marxistických pub-
licistov a historikov odmietol pristúpiť na dohodu
o spoločnom postupe na pôde Národného zhromažde-
nia, aby svojej strane neznemožnil vstup do vládnej koa-
lície. Frankovi otvorene povedal, že Hitler je „kultúrna

beštia“ a nemecký národný socializmus predstavuje pre kresťanské Slovensko neprijateľnú ideológiu.

Definitívne rozhodnutie zničiť ČSR rýchlym vojenským ťažením s kódovým označením *Plán Zelený (Fall Grün)* prijal nacistický diktátor bezprostredne po anexii Rakúska v marci 1938. Zároveň prikázal sudetonemeckým politikom, aby kládli čs. vláde neprijateľné požiadavky. Predseda SdP Konrad Henlein preto odmietol spolupracovať s premiérom Hodžom na riešení národnostnej otázky a 24. apríla 1938 vyhlásil na straníckom zjazde v Karlových Varoch program, v ktorom žiadal pre sudetských Nemcov úplnú politickú a kultúrnu autonómiu. V prípade jeho realizácie by to znamenalo, že na českom území vznikne polosamostatná nemecká provincia s nacistickým režimom.

Hodžov ministerský kabinet sa tak ocitol v nezávideniahodnej situácii. Narastajúcemu nemeckému tlaku nemohol čeliť bez diplomatickej a vojenskej pomoci západných mocností, ktoré boli garantmi čs. hraníc. Britský premiér Neville Chamberlain a jeho francúzsky náprotivok Édouard Daladiér sa však za každú cenu chceli vyhnúť rozpútaniu novej celoeurópskej vojny. Vzhľadom na to neposkytli pražskej vláde žiadnu podporu. Naopak, 7. mája 1938 ju v spoločnej demarši vyzvali, aby sa dohodla so sudetskými Nemcami aj za cenu prijatia *Karlovarského programu*.

Goebbelsova propagandistická mašinéria zatiaľ stupňovala útoky proti ČSR a na verejnosť presakovali fámy o pripravovaných sabotážach, ktoré mali predchádzať nemeckému útoku. Československé spravodajské služby zároveň dostávali informácie o koncentrácii nemeckých jednotiek v Sliezsku, Sasku a severovýchodnom Bavorsku. Na základe týchto skutočností vyzval prezident republiky Edvard Beneš vládu, aby pod zámenkou udržania verejného poriadku pred obecnými (komunálnymi) voľbami povolala 20. mája 1938 do armády 176 000 záložníkov. Tento krok sa zakrátko ukázal ako kontraproduktívny. Britský a francúzsky vojenský atašé totiž na pozvanie nemeckej vlády navštívili územia

Milan Hodža

Neville Chamberlain

Édouard Daladier

Manifestácia za autonómiu Slovenska v Bratislave 5. júna 1938

na hraniciach s ČSR, kde nespozorovali žiadne zvýšené vojenské aktivity. Dôveryhodnosť pražskej vlády v Londýne a Paríži prudko poklesla a nacistická propaganda mohla čs. prezidenta vykresliť pred celým svetom ako vojnového štváča.

Výsledky obecných volieb potvrdili vedúce postavenie HSĽS na slovenskej politickej scéne a v českých krajinách skončili drvivým víťazstvom SdP. Henlein potom oficiálne nastolil *Karlovarský program* ako základ rokovania o česko-nemeckom národnostnom vyrovnaní. Napätie v Sudeťoch sa tým ešte viac prehĺbilo. Britský premiér preto Benešovi ponúkol, že vyšle nezávislého sprostredkovateľa medzi pražskou vládou a SdP. Prezident Chamberlainov návrh akceptoval.

V stredu 3. augusta 1938 pricestoval z Londýna do Prahy lord Walter Runciman, ktorý sa netajil názorom, že chce česko-nemecký spor riešiť na základe *Karlovarského programu*. Beneš sa mu snažil kontrovať ponukou rozsiahlych ústupkov pre nemeckú menšinu. Od SdP za to požadoval, aby verejne deklarovala lojalitu čs. štátu. Henlein však britskému sprostredkovateľovi otvorene povedal, že sudetskí Nemci už nespájajú svoju budúcnosť s ČSR a navrhoval oddelenie pohraničia prostredníctvom ple-

Hitlerov prejav na X. zjazde NDSP v Norimbergu 12. septembra 1938

biscitu. Runciman mu následne položil otázku, či by túto záležitosť nemohla vyriešiť medzinárodná konferencia. Henlein súhlasil, a tým sa stala dohoda medzi pražskou vládou a SdP bezpredmetná.

Hodžov kabinet zatiaľ pripravil *Národnostný štatút*, ktorý predpokladal pomerné zastúpenie národností v štátnych službách, hospodárskom živote a školstve. Zakotvoval tiež právo používať menšinový jazyk ako úradný v obciach, kde menšina tvorí aspoň 15 % obyvateľstva. Minister-ský predseda dúfal, že tento projekt sa bude dať použiť aj na riešenie slovenskej otázky, ale vedenie HSLS ho považovalo za nedostatočný.

Prezidentovi Benešovi bolo v tom čase zrejmé, že požiadavky ľudákov nemôže ďalej ignorovať. Už len z toho dôvodu, aby sa mu celá republika nerozsypala pod rukami. Zakázal však vláde o tejto záležitosti rokovať a vyhradil si riešenie slovenskej otázky pre seba. Pokiaľ totiž mali Slováci dostať nejakú politickú samosprávu, tak iba od neho. Rokovania medzi Benešom a delegátmi HSLS, ktorých viedol podpredseda strany ThDr. Jozef Tiso (Mons. Andrej Hlinka 16. augusta 1938 zomrel), sa vliekli po celý september. Bolo príznačné, že prezident sa po celý čas zámerne vyhýbal slovu „autonómia“ a hovoril len o vylepšení krajinského zriadenia.

Mobilizované čs. jednotky sa presúvajú do pohraničia

Hitler sa medzitým intenzívne pripravoval na vojnu, ale čs. politici stále verili, že sa im podarí dosiahnuť v otázke Sudet kompromis. V pondelok 5. septembra 1938 zašla Hodžova vláda na samú hranicu možností a súhlasila s požiadavkami *Karlovarského programu*. Sudetskí Nemci tak v priebehu necelých piatich mesiacov získali vďaka nátlaku a vydieraniu úplnú autonómiu, o ktorú Slováci demokratickým a nenásilným spôsobom márne zápasili dve desaťročia. Pochopiteľne, pre predstaviteľov HSLS to bol obrovský šok. Dňa 11. septembra 1938 zverejnil stranický denník *Slovák* článok Karola Sidora s príznačným názvom „I naša trpezlivosť je na konci!“, v ktorom uviedol: „Prichádza práve čas na uspokojenie požiadaviek i vyhovenie sťažnostiam všetkých národností žijúcich v republike... Nesmieme byť obídení ani my, naopak, my sme mali byť prví! Ak sa veľký národný spor Slovákov s Čechmi nezlikviduje dnes, už k tomu nedôjde. Ak sa slovenský problém nevyrieši teraz, nebude riešený nikdy viac!“

Pre Hitlera bolo akékoľvek mierové riešenie sudetskej krízy neprijateľné a prikázal Henleinovi, aby prerušil ďalšie rokovanie s Hodžovou vládou. V záverečnom prejave na X. zjazde nacistickej strany v Norimbergu 12. septembra 1938 ostro napadol čs. menšinovú politiku a obvinil prezidenta Beneša, že chce vyhladiť sudetských Nemcov. Nepokoje, ktoré následne vypukli v českom pohraničí, však čs. štátna moc rýchlo potlačila. SdP bola 16. septembra 1938 vládnym nariadením rozpustená a jej predáci utiekli do Ríše.

Po stroskotaní sudetského puču Hitler vyslal do českého pohraničia ozbrojené teroristické skupiny. Západným mocnostiam súčasne nahová-

ral, že pripojením Sudet k Nemecku budú splnené všetky jeho územné požiadavky. Taliansky fašistický diktátor Benito Mussolini v tejto situácii navrhol, aby sa na sporných čs. územiach uskutočnil plebiscit. Beneš s takýmto riešením nesúhlasil. Zároveň si dobre uvedomoval, že mierovou cestou už nie je možné udržať republiku v doterajších hraniciach a v najväčšej tajnosti pripravoval plán na odstúpenie časti českého územia Nemecku.

V pondelok 19. septembra 1938 zaslali britský a francúzsky premiér Benešovi spoločnú nótu s požiadavkou, aby sa Československo v záujme zachovania mieru vzdalo pohraničných oblastí, v ktorých žilo viac ako 50 % Nemcov. Výmenou za to mali západné mocnosti oklieštenému čs. štátu garantovať nové hranice. Hodžova vláda nótu na druhý deň odmietla a navrhla predložiť územný spor s Nemeckom na medzinárodnú arbitráž. Odpoveď z Londýna a Paríža na seba nedala dlho čakať. Krátko po polnoci 21. septembra 1938 odovzdali vyslanci Veľkej Británie a Francúzska prezidentovi Benešovi ultimátum, v ktorom Chamberlain a Daladier vyjadrili nesúhlas s arbitrážou a opätovne požadovali odstúpenie Sudet. V opačnom prípade ponesie ČSR vinu za prípadnú vojnu s Nemeckom a západné mocnosti v nej zostanú neutrálne.

V tejto situácii nemohla čs. vláda počítať ani s pomocou Zväzu sovietskych socialistických republík (ZSSR). Zmluva o priateľstve a spolupráci,

Generalita a dôstojnícky zbor čs. armády v septembri 1938			
Kategória	Hodnosť	V armáde celkovo	Z toho Slovákov
Generáli	Armádni generáli	5	–
	Divízní generáli	29	1
	Brigádni generáli	83	–
Spolu		139	1
Vyšší dôstojníci	Plukovníci	752	–
	Podplukovníci	941	2
	Majori	1 429	11
	Štábni kapitáni	2 834	61
Spolu		5 956	76
Nižší dôstojníci	Kapitáni	1 307	46
	Nadporučíci	1 517	57
	Poručíci	4 066	256
Spolu		6 890	359
V armáde celkovo		12 985	436

Čs. armáda v septembri 1938

Pištole	265 326
Pušky	1 153 934
Gulomety	55 793
Polné a horské delá	2 310
Protitankové kanóny*	895
Protiletadlové gulomety	227
Protiletadlové kanóny	236
Mínomety	1 379
Tančiky	70
Tanky	348
Pancierové automobily	66
Stále pancierové vlaky	5
Improvizované pancierové vlaky	12
Lietadlá	1 136
Nákladné a osobné automobily a motocykle	25 346
Autobusy	720
Riečne bojové plavidlá	18
Kone	217 128
Muži	1 128 110

ktorú obe krajiny uzavreli 16. mája 1935, totiž obsahovala klauzulu, že Sovietsky zväz bude brániť Československo pred útokom iného európskeho štátu len vtedy, keď sa do konfliktu zapojí Francúzsko. Hodžova vláda preto britsko-francúzske nótu z 19. septembra 1938 prijala. Bola si však vedomá, že učinila protiústavný krok, lebo o zmenách štátnej hranice mohlo rozhodnúť len Národné zhromaždenie. Vzhľadom na túto skutočnosť a očakávané masové protesty začal Hodža pripravovať demisiu svojho ministerského kabinetu. Zároveň navrhol prezidentovi, aby vymenoval úradnícku vládu.

České a čiastočne aj slovenské obyvateľstvo reagovalo na správu o kapitulácii vlády s obrovským rozhorčením. Podvečer 21. septembra 1938 vypukli v mnohých mestách demonštrácie a na druhý deň bol vyhlásený generálny štrajk. Hodžov ministerský kabinet potom „pod tlakom verejnosti“ abdikoval a Beneš vymenoval vládu „národnej jednoty“ na čele s arm. gen. Janom Syrovým.

Hitlerovi však nestačilo, že Chamberlain a Daladier sú pre zachovanie mieru pripravení obetovať Sudety, nakoľko jeho úmyslom bolo zlikvidovať celé Československo. Z tohto dôvodu sa rozhodol ešte viac vystupňo-

vať svoje požiadavky. Vo štvrtok 22. septembra 1938 predložil britskému premiérovi v Bad Godesbergu memorandum, v ktorom naliehal, aby pražská vláda do 1. októbra 1938 stiahla svoje ozbrojené sily zo Sudet a bezodkladne vyhovel územným nárokom Poľskej republiky a Maďarského kráľovstva. Nacistický diktátor nepokryte kalkuloval s tým, že vlády vo Varšave a v Budapešti budú za prísľub teritoriálnych ziskov podporovať nemecký útok na Československo. Poliaci reagovali na Hitlerovu ponuku spoločnej vojenskej akcie proti ČSR kladne. Naproti tomu od maďarského regenta Miklósa Horthyho dostal nacistický diktátor negatívnu odpoveď. Politickí a vojenslí predstavitelia v Budapešti si totiž uvedomovali, že v prípade napadnutia Československa a následnom zásahu jeho spojencov, bude Maďarsko prinútené bojovať aj proti Rumunsku a Juhoslávii. Z tohto dôvodu musel Hitler bleskovo prehodnotiť svoje doterajšie názory na Slovensko a Slovákov. Posilnenie nespoľahlivého Maďarska nemohlo prospieť nemeckým záujmom, a tak malo byť Slovensko po zničení ČSR pripojené k Nemecku, prípadne premenené na jeho vazalský štát.

Jan Syrový

Chamberlain bol z narastajúcej agresivity a nevyspytateľného správania nacistického diktátora šokovaný. Sľúbil mu, že zašle text *Godesberského memoranda* do Prahy, ale súčasne odporučil čs. vláde, aby vyhlásila mobilizáciu. Britský premiér dúfal, že Hitler potom „zmäkne“ a pristúpi na kompromis. Prezident Beneš večer 23. septembra 1938 skutočne vyhlásil všeobecnú mobilizáciu. Česká verejnosť prijala rozhodnutie hlavy štátu s nadšením. Naproti tomu pre väčšinu Slovákov bol charakteristický zdržanlivý postoj a disciplinované plnenie mobilizačnej vyhlášky. Mobilizácia prebehla bez výraznejších problémov aj v oblastiach obývaných ruskou, maďarskou a poľskou menšinou. Zo záložníkov nemeckej národnosti nastúpila asi polovica, pričom časť z nich hneď po vyzbrojení a vystrojení dezertovala. Z tohto dôvodu vydal Hlavný štáb čs. armády nariadenie, že mužstvo nemeckej národnosti bude priradené k tylovým útvarom na Slovensku.

V rámci zvyšovania nátlaku na Hitlera uviedla Veľká Británia 24. septembra 1938 do pohotovosti svoje vojnové loďstvo a Francúzsko mobilizovalo 600 000 záložníkov. ZSSR opakovane vyhlasoval, že splní záväzky, ktoré vyplývali zo zmluvy o priateľstve a spolupráci. Ale iba vtedy, ak ich dodrží francúzska strana. Tvrdenia, že Sovietsky zväz bol pripravený ísť

Čiastočná mobilizácia vo Francúzsku

do vojny proti Nemecku aj bez účasti západných mocností, sú len dodatočne výmysly komunistickej propagandy.

Dňa 25. septembra 1938 bola čs. vláda oboznámená s textom *Godesberského memoranda*, ktoré striktnie odmietla. V českom pohraničí zatiaľ pokračovali krvavé zrážky medzi nemeckými teroristami a čs. ozbrojenými silami. Napätie dosiahlo vrchol 27. septembra 1938, keď nacistický diktátor obvinil z rozpútania krízy pražskú vládu a pohrozil vojenským zákrokom proti ČSR, pokiaľ neodovzdá sudetské územia Nemecku

najneskôr do 14. hodiny nasledujúceho dňa. Britský premiér krátko pred vypršaním tohto ultimáta informoval Hitlera, že „všetko podstatné môže dostať bez vojny a bez odkladu“. Zároveň požiadal Mussoliniho, aby sprostredkoval medzinárodné rokovania o nemeckých územných nárokoch. Hitler dostával v rovnakom čase správy, že nemecké obyvateľstvo neprejavuje žiadne bojové nadšenie. Nakoľko bol výsledok vojny v takejto situácii veľmi neistý, nacistický diktátor Chamberlainov návrh s uľahčením prijal.

V dňoch 29. – 30. septembra 1938 sa uskutočnila smutne známa mníchovská konferencia, na ktorej vrcholní politickí predstavitelia Nemecka,

ČSR v predmníchovských hraniciach

Hitler podpisuje Mníchovskú dohodu

Veľkej Británie, Francúzska a Talianska podpísali dohodu o pričlenení čs. pohraničných oblastí (vrátane Petržalky), ktoré obývala nemecká menšina, k Nemeckej ríši. V dodatku k tomuto hanebnému dokumentu sa britská a francúzska vláda zaviazali garantovať nové čs. hranice proti nevyprovokovanému útoku. Naproti tomu Nemecko a Taliansko mali dať rovnaké záruky okypnenej republike až potom, keď sa pražská vláda „vyrovná“ s územnými požiadavkami Maďarska a Poľska. Chamberlain po návrate do Londýna triumfálne vyhlasoval, že priniesol „mier pre našu dobu“. Jeho stranícky kolega Winston Churchill premiérov optimizmus nezdieľal. Na adresu *Mníchovskej dohody* povedal: „Vyberali ste si medzi hanbou a vojnou. Vybrali ste si hanbu a budete mať aj vojnu.“

Čs. armáda bola napriek zrade západných mocností pripravená brániť svoju vlasť, ale politici jej to neumožnili. Vláda generála Syrového bez súhlasu parlamentu predpoludním 30. septembra 1938 prijala mníchovský diktát a o týždeň neskôr sa začala demobilizácia. V dôsledku dohody štyroch mocností prišla ČSR o územie s rozlohou 28 680 km² a 3 635 292 obyvateľov. Súčasne došlo k radikálnej zmene politickej a spoločenskej situácie. Predstavitelia demokratických strán boli obviňovaní z neschopnosti ubrániť celistvosť štátu a do popredia sa predierali extrémisti volajúci po nastolení autoritatívneho režimu. Za hlavného vinníka národnej katastrofy označili Edvarda Beneša. Jeho ďalšie zotrvanie vo funkcii čs. prezidenta bolo neprijateľné aj pre Hitlera. Vzhľadom na to Beneš 4. októbra 1938 poveril generála Syrového zostavením novej úradníckej vlády. Na druhý deň abdikoval a 22. októbra 1938 emigroval do Veľkej Británie. Hľadanie novej hlavy zmrzačeného štátu trvalo vyše päť týž-

Emil Hácha

dňov. Až 30. novembra 1938 sa Národnému zhromaždeniu podarilo zvoliť za prezidenta republiky renomovaného právnika prof. Emila Háchu.

Slovenská otázka dostala po *Mníchovskej dohode* úplne nový rozmer. Predstavitelia HSĽS si už po zvolaní konferencie štyroch mocností uvedomovali, že sudetská kríza skončí v lepšom prípade ťažkým oslabením Československa a v horšom jeho úplným zánikom. Preto sa snažili podniknúť kroky, ktoré mali zabezpečiť existenciu Slovenska bez ohľadu na ďalší osud ČSR. Vo večerných hodinách 29. septembra 1938 navštívili Tiso a Sidor poľského vyslanca v Prahe Dr. Kazimierza Papéea a predložili mu deklaráciu s návrhom na vytvorenie samostatného slovenského štátu pod poľskou ochranou. V záujme jeho uznania Nemeckom a Maďarskom boli pripravení vzdať sa území obývaných maďarskou menšinou. Po mníchovskom verdikte však tento variant prestal byť aktuálny a HSĽS sa vrátila k programu autonómie v rámci Československa. Dôležitú úlohu pritom zohral fakt, že Slovensko sa stalo (hoci len nakrátko) územne najrozsiahlejšou časťou okypnenej republiky a jeho politická, ekonomická i strategická váha vďaka tomu výrazne vzrástla. V takejto situácii už pražská vláda nemohla naďalej upierať Slovensku ani Podkarpatskej Rusi právo na politickú samosprávu.

Vyhlásenie slovenskej autonómie z balkóna Katolíckeho domu v Žiline

Po dvojdnovom zasadaní v Žilne prijal výkonný výbor HSĽS 6. októbra 1938 *Manifest slovenského národa*, v ktorom okrem žiadosti o okamžité prevzatie výkonnej a zákonodarnej moci na Slovensku deklaroval, že Slováci vytrvajú „po boku národov bojujúcich proti marxisticko-židovskej ideológii rozvratu a násilia“. V ten istý deň sa zišli s vedúcimi predstaviteľmi HSĽS zástupcovia agrárikov, národných socialistov, SNS, fašistov a Živnostenskej strany so zámerom participovať na vzniku slovenskej autonómie, aby si v nových pomeroch udržali vplyv na politickej scéne. Výsledkom ich spoločného rokovania bol podpis *Žilinskej dohody*. Signatári tohto dokumentu podporili urýchlené prijatie zákona o autonómii, tak ako ho predložila HSĽS do parlamentu po posledných obecných voľbách.

Generál Syrový vymenoval už 7. októbra 1938 dočasnú vládu Slovenskej krajiny pod vedením Dr. Tisa. Autonómna vláda Podkarpatskej Rusi, ktorú zostavil gréckokatolícky kňaz Avhustyn Vološyn, začala úradovať o štyri dni neskôr. Ústavne bola autonómia Slovenska a Podkarpatskej Rusi (od 30. decembra 1938 úradne Karpatskej Ukrajiny) schválená na zasadnutí Národného zhromaždenia 22. novembra 1938. Názov štátu sa súčasne zmenil na Česko-Slovenskú republiku.

Štátny znak
Česko-Slovenska

Hneď po skončení Mníchovskej konferencie vystúpili s územnými požiadavkami voči ČSR vlády Maďarského kráľovstva a Poľskej republiky. Príslušníci maďarských polovojenských skupín Szabadcsapatok (slobodné oddiely) a Rongyosgárda (garda otrhancov), ktorých podporovali jednotky pravidelnej armády, podnikali už od 5. októbra 1938 diverzné a teroristické akcie po celej dĺžke československo-maďarskej hranice. Vzhľadom na rozhodný odpor čs. ozbrojených síl však nedosiahli veľa úspechov a utrpeli vysoké straty.

Bilaterálne rokovania o vytýčení novej hranice medzi ČSR a Maďarskom sa uskutočnili v dňoch 9. – 13. októbra 1938 v Komárne. Skončili krachom. Horthyho delegáti totiž požadovali odstúpenie štvrtiny slovenského územia (vrátane Bratislavy, Nitry a Košíc) a na zvyšku Slovenska mal byť vyhlásený plebiscit o pripojení k Maďarsku. Preto bol konečný verdikt o úprave južnej hranice ČSR prenechaný na rozhodnutie garantov *Mníchovskej dohody*. Arbitráž sa uskutočnila vo viedenskom paláci *Belvedere* 2. novembra 1938, avšak bez zástupcov Veľkej Británie a Francúzska. Západné mocnosti tak dali celému svetu najavo, že prenechali strednú Európu napospas Hitlerovi.

Výsledok *Viedenskej arbitráže* bol pre Slovensko a Podkarpatskú Rus zdrvivý. Na základe rozhodnutia nemeckého a talianskeho ministra zahraničných vecí dostalo Maďarské kráľovstvo na úkor ČSR územie s rozlohou 11 927 km², na ktorom žilo 1 081 247 osôb. Slovensko prišlo o 10 390 km² s 854 218 obyvateľmi, pričom takmer tretina z nich (272 145) sa hlásila k slovenskej a českej národnosti. Ďalších 17 962 Slovákov a Čechov zostalo v Maďarmi okupovanej časti Podkarpatskej Rusi. Na delení Slovenska vtedy okrajovo participovali aj Nemci, ktorí 20. novembra 1938 zabrali obec Devín. Celkovo stratilo Slovensko v prospech Nemeckej ríše 43 km² a 15 466 občanov.

Maďarský minister zahraničných vecí Kálmán Kánya odchádza z neúspešných rokovaní v Komárne

Ministri zahraničných vecí Talianska a Nemecka podpisujú Viedenskú arbitráž

Slávnostný vstup maďarského regenta Miklósa Horthyho do Košíc 10. novembra 1938

Príchod maďarských okupačných jednotiek do Lučenca

Poľská armáda obsadzuje Český Těšín

Pre maďarskú politiku znamenala *Viedenská arbitráž* veľký úspech a zároveň aj sklamanie, nakoľko mimo „materskej krajiny“ zostala väčšina bývalého Horného Uhorska. Vládne kruhy v Budapešti sa s tým odmietali zmieriť a pokračovali v organizovaní ozbrojených provokácií proti ČSR. Bol to jasný dôkaz, že Horthyho režimu nešlo len o získanie územia obývaných etnickými Maďarmi, ale o úplnú destabilizáciu a následnú okupáciu celého Slovenska a Podkarpatskej Rusi.

Na parcelácii ČSR nevyšlo naprázdno ani Poľsko, ktoré už 1. októbra 1938 anektovalo českú časť Tešínska. Voči Slovensku, kde žila zanedbateľná poľská menšina, spočiatku územné požiadavky nevznieslo. Vládnuca garnitúra vo Varšave totiž zo stretnutia vyslanca Papéeho s Tisom a so Sidorom vyvodila záver, že Československo sa po mníchovskom diktáte rozpadne a vznikne samostatný slovenský štát pod poľskou kuratelou. Keď sa tieto nádeje rozplynuli, poľská politická reprezentácia vystúpila 1. novembra 1938 s teritoriálnymi nárokmi na Kysuciach, Orave a Spiši. Zdôvodnila ich „strategickými potrebami“.

Napriek tomu, že čs. vláda súhlasila s vytvorením delimitačnej komisie, ktorá by vytýčila novú hranicu, poľskí diverzanti začali podnikať sabotáže na severnom Slovensku a Podkarpatskej Rusi. V piatok 25. novembra 1938 sa jednotky poľskej armády pokúsili obsadiť obec Skalité,

Mapa ČSR v pomníchovských hraniciach

ale dôrazný odpor čs. vojakov ich zahnal na ústup. Práca delimitačnej komisie skončila 30. novembra 1938 podpisom oficiálneho protokolu v Zakopanom. Na základe tohto dokumentu získalo Poľsko od Slovenska územia s rozlohou 226 km² a 4 280 obyvateľmi. Pre varšavskú vládu to však bolo Pyrrhovo víťazstvo, lebo slovenská verejnosť odtiaľ považovala severných susedov za rovnakých nepriateľov ako Maďarov. Polonofilské krídlo v HSLS pod vedením Karola Sidora úplne stratilo význam a vzrástol vplyv radikálov pod vedením prof. Vojtecha Tuku, ktorí sa orientovali na Nemecko a volali po vytvorení samostatného slovenského štátu.

Okliešťovanie Slovenska sprevádzalo odbúravanie demokracie a monopolizácia politickej moci v rukách HSLS. V utorok 8. novembra 1938 sa ľudáci dohodli s predstaviteľmi strán, ktoré podporili uzákonenie autonómie, na vytvorení Hlinkovej slovenskej ľudovej strany – Strany slovenskej národnej jednoty (HSLS – SSNJ). Okrem nej mohli na slovenskej politickej scéne legálne pôsobiť iba dve strany zastupujúce nemeckú a maďarskú menšinu: Nemecká strana (Deutsche Partei – DP) a Zjednotená maďarská strana (Egyesült Magyar Párt), ktorá niesla od roku 1940 názov Maďarská strana na Slovensku (Szlovenszkoí Magyar Párt – SMP). Ostatné politické subjekty boli úradným rozhodnutím zrušené. Autonómna vláda rozpustila i väčšinu neľudáckych spoločenských, kultúrnych a telovýchovných organizácií a spolkov. Zakázaná bola takisto opozičná tlač a posilnila sa cenzúra.

Dôležitú úlohu pri budovaní autoritárskeho režimu na Slovensku zohrávala Hlinkova garda (HG). Z pôvodne ilegálneho poriadkového zboru

HSLŠ sa stala na základe zákona z 28. októbra 1938 jedinou brannou organizáciou na slovenskom území. Zároveň plnila pomocné policajné úlohy a mnohí gardisti sa pod zámienkou naprávania starých krívd dopúšťali násilností namierených proti Čechom, Židom i opozične zmýšľajúcim Slovákom. Vo viacerých prípadoch im asistovali príslušníci polovojenských oddielov DP Freiwillige Schutzstaffel (FS), ktoré neboli oficiálne povolené, no autonómna vláda ich tolerovala. (K právnej legalizácii FS došlo až 27. septembra 1939.)

Vyvrcholením procesu „národného zjednotenia“ sa stali voľby do Snehu Slovenskej krajiny 18. decembra 1938. Na jednotnej kandidátke HSLŠ – SSNJ našlo miesto popri 47 ľudáckoch jedenásť členov zaniknutých strán. Národnostné menšiny zastupovali dvaja Nemci, dvaja Rusíni a jeden Maďar. Ženám, Čechom a Židom kandidatúra umožnená nebola. Voľby sprevádzalo na viacerých miestach zastrašovanie voličov príslušníkmi HG a rešpektované nebolo ani právo na tajné hlasovanie. Jednotná kandi-

Voľby do Slovenského snemu

Slávnostné otvorenie prvého zasadania
Snemu Slovenskej krajiny 18. januára 1939

Bratislava v marci 1939

dátna listina HSĽS – SSNJ vďaka tomu oficiálne získala až 97,5 % odovzdaných hlasov.

K podobnému procesu došlo aj v českých krajinách, kde zostali len dva politické subjekty: pravicová Strana národných jednoty a ľavicová Národná strana práce. „Zjednodušovanie politického systému“ a pronemecká zahraničná politika pražskej vlády však nemohli ovplyvniť Hitlerov zámer úplne zlikvidovať ČSR. Výraznejšieho odporu čs. armády sa nacisti nemuseli obávať, nakoľko po demobilizácii klesol jej početný stav na 120 000 mužov. Keďže vojenská okupácia Česko-Slovenska by znamenala porušenie *Mníchovskej dohody*, nemecký diktátor sa tento problém rozhodol vyriešiť jednoduchým spôsobom: odtrhnutím Slovenska od ČSR. V prípade vnútorného rozpadu česko-slovenského štátu sa totiž všetky medzinárodné záruky jeho hraníc stávali bezpredmetné. Nacisti preto povzbudzovali radikálov v HSĽS, aby čím skôr vyhlásili samostatnosť Slovenska. Hitler dokonca 12. februára 1939 osobne prijal prof. Tuku a sľúbil mu, že bude garantovať integritu budúceho slovenského štátu.

Prostredníctvom iných kanálov Nemci súčasne informovali pražskú vládu, že Slováci chcú rozbiť republiku, ale nebudú zasahovať, pokiaľ sa na Slovensku rozhodne urobiť „poriadok“. Obavy zo slovenského separatizmu a zdanlivá benevolentnosť Berlína priviedli českých politikov a generálov k osudnému rozhodnutiu. V noci z 9. na

10. marca 1939 bol na Slovensku vyhlásený výnimočný stav, armáda a žandárstvo obsadilo strategické budovy a internovali vyše 200 vedúcich predstaviteľov HSĽS a HG. Prezident Hácha bez participácie slovenského snemu (čo požadoval ústavný zákon č. 299/1938) odvolal Jozefa Tisa z funkcie predsedu autonómnej vlády a na jeho miesto dosadil umierneného ľudáka Jozefa Siváka, ktorý však menovanie odmietol.

Tento ozbrojený zásah sa stal známy pod názvom *Homolov puč*. V skutočnosti bol jeho hlavným iniciátorom minister dopravy a výkonný šéf MNO div. gen. Alois Eliáš. Zemskému vojenskému veliteľovi v Bratislave div. gen. Hugovi Vojtovi a veliteľovi VII. armádneho zboru v Banskej Bystrici div. gen. Bedřichovi Homolovi pripadlo len riadenie vojenskej stránky akcie.

Intervencia pražskej vlády skončila úplným debaklom. Namiesto upevnenia vnútornej stability republiky ešte viac prehĺbila protičeské nálady medzi slovenským obyvateľstvom. V Bratislave a ďalších mestách vyšli do ulíc demonštranti a došlo k násilným stretom príslušníkov HG a FS s čs. ozbrojenými silami. Do napätej situácie aktívne zasahoval minister dopravy a verejných prác v Tisovej vláde JUDr. Ferdinand Ďurčanský, ktorému sa podarilo utiecť do Nemecka. Z viedenského rozhlasového vysielateľa vyhlásil samostatnosť Slovenska a nabádal Slovákov na ozbrojený odpor.

Hitler na základe správ o dramatickej situácii na Slovensku prijal rozhodnutie, že české krajiny budú okupované 15. marca 1939. Agenti nacistického diktátora súčasne vyhládali Dr. Tisa, ktorému ponúkali dve nemecké divízie, ak sa postaví na čelo boja za slovenskú nezávislosť. Zosadený ministerský predseda však ich návrhy odmietol a utiahol sa na svoju faru v Bánovciach nad Bebravou.

Prezident Hácha medzitým ponúkol funkciu slovenského premiéra Karolovi Sidorovi. Ten ju bol ochotný prijať pod podmienkou, že budú odvolané mimoriadne vojenské opatrenia a prepustené všetky internované osoby. Českí politici, ktorí už pochopili, že naleteli na

Alois Eliáš

Bedřich Homola

Karol Sidor

Jozef Tiso a Ferdinand Ďurčanský u Hitlera 13. marca 1939

Hitlerovu špinavú hru, mu vyhovel. V sobotu 11. marca 1939 vymenoval prezident Sidoru za predsedu slovenskej autonómnej vlády a situácia sa postupne upokojovala, čo vôbec nevyhovovalo nemeckým zámerom. Vzhľadom na to navštívili ráno 12. marca 1939 nového slovenského premiéra Hitlerovi emisári a nabádali ho, aby vyhlásil nezávislý slovenský štát. Neváhali pritom použiť vyhrážky, ale Sidor ich nátlaku odolal. Pozornosť nacistov sa potom opäť zamerala na Dr. Tisa. Ani v jeho prípade spočiatku nepochodili. Tiso reagoval až na oficiálnu pozvánku na návštevu ríšskeho kancelára, ktorú dostal v noci z 12. na 13. marca 1939. Do Berlína však odcestoval až po konzultácii s vedením HSĽS. Oficiálne s cieľom zistiť, čo plánujú Nemci urobiť so Slovenskom.

Vďaka tomu, že Hitler prichystal vo Viedni pre Tisa a Ďurčanského špeciálne lietadlo, dorazili predstavitelia HSĽS na ríšske kancelárstvo už večer 13. marca 1939. Nacistický diktátor im otvorene povedal, že pokiaľ

sa Slovensko urýchlene neodtrhne od ČSR, Nemecko nebude garantovať jeho ďalšiu existenciu ani územnú integritu. Tieto vyhrážky podporil ríšsky minister zahraničných vecí Joachim von Ribbentrop správou o pohyboch maďarských vojsk v blízkosti slovenských hraníc. Tiso napriek tomu odmietal, aby bola nezávislosť Slovenska vyhlásená z Berlína. Poukazoval hlavne na nelegálnosť takéhoto kroku a presadzoval ústavné riešenie. Hitler napokon s týmto argumentom súhlasil. Dal však Tisovi ultimátum, že celá záležitosť musí byť vyriešená v priebehu 12 hodín.

Tiso následne zatelefonoval Sidorovi a oboznámil ho so situáciou. Slovenský premiér vedel, že nemôže otáľať. Na jeho žiadosť zvolal prezident Hácha v utorok 14. marca 1939 mimoriadne zasadanie slovenského snemu, na ktoré pricestovali priamo z Berlína Tiso a Ďurčanský. Rokovanie sa začalo o 10. hodine. Prvým bodom programu bola abdikácia úradujúcej autonómnej vlády. Sidor ju zdôvodnil zmenenou mocenskou situáciou v Európe. Po ňom vystúpil pred poslancami Tiso a informoval ich o výsledku svojej návštevy na ríšskom kancelárstve. Opakovane pritom upozornil na Hitlerovo ultimátum a hrozbu maďarskej agresie. Nasledovala krátka prestávka, počas ktorej predseda snemu JUDr. Martin Sokol vyzval poslancov, aby súhlas s vyhlásením slovenskej štátnej samostatnosti deklarovali povstaním. Jeho návrh bol prijatý. O 12.07 hod., čiže sedem minút po vypršaní Hitlerovho ultimáta, všetkých 57 prítomných poslancov povstalo a zaspievalo hymnickú pieseň *Hej, Slováci*. Atmosféra v zasadacej sále však nebola príliš radostná a všetci s napätím očakávali, čo prinesú najbližšie dni.

Neskoro popoludní 14. marca 1939 odcestoval do Berlína prezident Hácha, aby s Hitlerom rokoval o úprave nemecko-českých vzťahov podľa vzoru, aký zaujalo Nemecko k novovzniknutému Slovenskému štátu. Už vo vlaku sa pritom dozvedel, že Wehrmacht obsadzuje Moravskú Ostravu a Místek. (Nemci sa obávali, že ich predbehnú Poliáci, ktorí si brúsili zuby na tamojšie bane a hute.) Hácha bol po príchode na ríšske kancelárstvo vystavený surovému nátlaku. Hitler oznámil 66-ročnému prezidentovi, že ak odmietne legalizovať okupáciu českých krajín, nemecké vojsko ich obsadí násilím. Padli tiež vyhrážky o leteckom bombardovaní Prahy. Fyzicky

Vlajka HG

Nemci obsadzujú Pražský hrad

a psychicky labilný Hácha nedokázal takýmto teroristickým metódam dlho vzdorovať. O tretej hodine ráno 15. marca 1939 podpísal vyhlásenie, že v záujme „zachovania poriadku a mieru kladie osud svojho národa a krajiny do rúk vodcu Nemeckej ríše“. Presne o 6.00 hod. začali jednotky Wehrmacht postupovať do českého vnútrozemia. Formálny koniec česko-slovenského štátu znamenal Hitlerov výnos z 16. marca 1939, ktorým bol zriadený Protektorát Čechy a Morava.

Nacistický diktátor nezabudol pri likvidácii Česko-Slovenska ani najvýchodnejšiu časť republiky. V nedeľu 12. marca 1939 dal regentovi Horthymu súhlas na okupáciu Karpatskej Ukrajiny. Maďarov nebolo treba dvakrát ponúkať. Na druhý deň o 15.00 hod. poslali pražskej vláde ultimátum, aby v priebehu 24 hodín stiahla svojich úradníkov a ozbrojené sily z Karpatskej Ukrajiny. Radikálni ukrajinskí nacionalisti z polovojenskej organizácie *Karpatská Sič* sa súčasne pripravovali na zvrhnutie tamorejšej autonómnej vlády. Prevrat, ktorý sa začal ráno 14. marca 1939, však čs. vojaci už v zárodku potlačili. V rovnakom čase vtrhli maďarské vojská na karpatsko-ukrajinské územie. Čs. jednotky im kládli húževnatý odpor, ale pod tlakom nepriateľskej presily museli ustupovať k slovenským, poľským a rumunským hraniciam. Popritom čelili aj útokom príslušníkov *Karpatskej Siče*, ktorí sa chceli zmocniť ich zbraní a zásob. Za týchto dramatických okolností vyhlásil krajinský snem v Chuste 15. marca 1939 o 17.00 hod. nezávislú Karpatsko-Ukrajinskú republiku. Nový štát sa bezúspešne pokúšal získať podporu Nemecka a rovnakým výsledkom do-

Maďarské vojská v Chuste

Stretnutie poľského a maďarského vojaka na bývalej čs. hranici v marci 1939

padla žiadosť o pomoc adresovaná rumunskej vláde. Maďari po odchode čs. ozbrojených síl rýchlo potlačili všetok odpor a 18. marca 1939 bola anexia Karpatskej Ukrajiny oficiálne ukončená.

A ako reagovali na likvidáciu Česko-Slovenska hlavné európske mocnosti? Francúzska vláda označila nemeckú okupáciu Čiech a Moravy za flagrantné porušenie *Mníchovskej dohody* a vyhlásila, že neuznáva situáciu, ktorá vznikla po 15. marci 1939. Naproti tomu britský premiér Chamberlain presadzoval názor, že vyhlásením Slovenského štátu došlo k zániku ČSR, čím Veľká Británia prestala byť viazaná povinnosťou garantovať jej hranice. Narazil však na ostrý nesúhlas z radov opozície i vlastnej Konzervatívnej strany. Britský ministerský kabinet sa potom pripojil k francúzskemu protestu a 16. marca 1939 obe krajiny stiahli z Berlína svojich veľvyslancov. Taliansko ako hlavný Hitlerov spojenec nevznieslo proti anexii českých krajín žiadne námietky. Mussolinimu prekážala len skutočnosť, že s ním Nemci vopred nič nekonzultovali a postavili ho pred hotovú vec. Sovietsky zväz sa zachoval vyslovene pragmaticky. Oficiálne označil nemeckú okupáciu Čiech a Moravy za akt, ktorý odporuje platnému medzinárodnému právu, ale *de facto* ju uznal tým, že svoje pražské vyslanectvo degradoval na generálny konzulát.

3.

Marec 1939: agresia z východu aj zo západu

Novovytvorený Slovenský štát (od 21. júla 1939 oficiálne Slovenská republika) mal rozlohu 38 362 km² a podľa sčítania ľudu z 31. decembra 1938 v ňom žilo 2 656 426 obyvateľov. Z príslušníkov národnostných menšín boli najsilnejšie zastúpení Nemci a Česi, ktorí však v dôsledku štátoprávných zmien po 6. októbri 1938 Slovensko postupne opúšťali. Podľa náboženskej príslušnosti bolo na Slovensku 73,6 % rímskych katolíkov, 14,6 % evanjelikov, 6,9 % gréckych katolíkov, 3,2 % židov a 0,5 % kalvínov. K ostatným náboženstvám sa v sčítaní ľudu prihlásilo len 1,2 % občanov.

V stredu 15. marca 1939 bola zostavená prvá vláda Slovenského štátu pod vedením Dr. Jozefa Tisa. Jej podpredsedom bol prof. Vojtech Tuka. Vláda mala osem ministrov. Kľúčový rezort národnej obrany pripadol pplk. gšt. Ferdinandovi Čatlošovi. Karol Sidor dostal kreslo ministra vnútra, ale Nemci si už 18. marca 1939 vynútili jeho odchod z politického života.

Začiatky budovania slovenskej armády sprevádzali obrovské problémy. V marci 1939 sa na Slovensku nachádzali tri armádne zbory so siedmimi divíziami. Všetkým desiatim zväzkom velili českí generáli, pretože Slovákov s adekvátnou hodnotou jednoducho nebolo. Jediný slovenský generál Rudolf Viest zostal po 14. marci bez funkcie, nakoľko prejavil nesúhlas s odtrhnutím Slovenska od ČSR a Nemci ho vnímali ako „vojaka Prahy“. (Až o dva mesiace neskôr sa stal generálnym inšpektorom

Národnostné zloženie slovenského obyvateľstva podľa sčítania ľudu z decembra 1938

Národnosť	Počet	Percento
Slovenská	2 260 894	85,1 %
Nemecká	128 347	4,8 %
Česká	77 480	2,9 %
Rusínska	69 106	2,6 %
Maďarská	57 897	2,2 %
Židovská	28 763	1,1 %
Cigánska	26 265	1,0 %
Iná	7 666	0,3 %

Nemeckí vojaci v Trenčíne

Slovenskej brannej moci, čo bol úrad vytvorený špeciálne pre neho.) Vzhľadom na to prevzal V. armádny zbor v Trenčíne mjr. gšt. Štefan Jurč, VI. armádny zbor v Spišskej Novej Vsi pplk. gšt. Augustín Malár a VII. armádny zbor v Banskej Bystrici mjr. Ján Imro. Novými veliteľmi divízií sa stali škpt. Benedikt Dúbravec (3. rýchla divízia), mjr. Ladislav Bodický (9. pešia divízia), škpt. Mikuláš Markus (10. pešia divízia), mjr. Pavol Kuna (11. pešia divízia), škpt. Jozef Kristín (15. pešia divízia), mjr. Jozef Turanec (16. pešia divízia) a mjr. Michal Širica (17. pešia divízia).

Prvé dni existencie slovenskej armády sa niesli v znamení hromadného odchodu českých vojakov a dôstojníkov do Protektorátu. Kasárne však opúšťalo aj mužstvo z Karpatskej Ukrajiny. Vzhľadom na to klesli početné stavy peších plukov na 70 – 400 mužov, teda na úroveň roty. Ešte horšia bola situácia v delostreleckých oddieloch a vyšších štábných jednotkách. Napr. zo 130 členov veliteľstva VI. armádného zboru zostalo len šesť, ku ktorým sa po výzve pplk. gšt. Malára pripojilo dvadsať českých dôstojníkov.

Personálne a organizačné ťažkosti spojené s výstavbou slovenskej armády boli enormné, ale bledli v porovnaní s vonkajším ohrozením štátu. Najkritickejšie vyzerala situácia na východe, kde hrozil maďarský vpád

Hlavné typy vojenských lietadiel dislokovaných na Slovensku 14. marca 1939

Označenie lietadla	Taktické určenie	Počet
Aero A-11	Prieskumné – bombardovacie	5
Aero A-100	Prieskumné – bombardovacie	16
Aero A-211	Cvičné	3
Aero A-230	Prieskumné	3
Aero A-330	Cvičné	4
Aero Ap-32	Bombardovacie	5
Avia Ba-33	Stíhacie	4
Avia B-34	Stíhacie	3
Avia Ba-122	Cvičné	4
Avia Bš-122	Cvičné	9
Avia B-534	Stíhacie	66
Avia Bk-534	Stíhacie	15
Dewoiten D-1	Stíhacie	4
Letov Š-16	Prieskumné – bombardovacie	10
Letov Š-128	Prieskumné	5
Letov Š-218	Cvičné	10
Letov Š-239	Cvičné	5
Letov Š-328	Prieskumné – bombardovacie	101
Letov Š-616	Bombardovacie	6
Praga E-39	Cvičné	34
Praga E-114	Cvičné	5
Praga E-241	Cvičné	14
Beneš-Mráz Be-60	Cvičné	3
Zlín Z-XII	Cvičné	3

Čs. armádne zbory a divízie dislokované na Slovensku 14. marca 1939

Vojenský zväzok	Stanovište veliteľa	Veliteľ
V. armádny zbor	Trenčín	div. gen. Valentin Pozdíšek
3. rýchlá divízia	Bratislava	brig. gen. Jaroslav Eminger
9. pešia divízia	Bratislava	div. gen. Miloš Žák
15. pešia divízia	Trenčín	brig. gen. Bohuslav Všeticka
VI. armádny zbor	Spišská Nová Ves	div. gen. Ondřej Mězl
11. pešia divízia	Spišská Nová Ves	brig. gen. Josef Beránek
17. pešia divízia	Prešov	brig. gen. Václav Šidlík
VII. armádny zbor	Banská Bystrica	div. gen. Mánek
10. pešia divízia	Banská Bystrica	brig. gen. Bohumil Rytíř
16. pešia divízia	Ružomberok	brig. gen. František Marvan

Piloti Leteckého pluku 3 a lietadlo Letov Š-328 v osudných marcových dňoch

z Karpatskej Ukrajiny. Už večer 14. marca 1939 podnikla maďarská pechota s delostreleckou podporou útok na slovenské pohraničné hliadky pri obci Vyšné Nemecké. V noci sa z Michaloviec do ohrozeného priestoru presunuli žandári a príslušníci HG, ktorí obsadili vrch Červenica a odrazili osem nepriateľských útokov. Strategickú výšinu opustili až po vyčerpaní zásob streliva popoludní 15. marca 1939. Maďari potom obsadili Vyšné Nemecké, ale po príchode slovenských posíl sa z obce stiahli. Tento incident prinútil MNO, aby v 21 východoslovenských okresoch vyhlásilo mobilizáciu I. zálohy odvodných ročníkov 1932 – 1936.

S rešpektovaním suverenity Slovenského štátu si nelámali hlavy ani nacisti. Nemecko dokonca neuznalo Slovenský štát, pretože vysokí predstavitelia Wehrmacht chceli posunúť východnú hranicu Ríše až do údolia Váhu. Vzhľadom na to obsadili Nemci už 15. marca 1939 značnú časť západného Slovenska vrátane Malaciek, Senice, Myjavy, Nového Mesta nad Váhom, Trenčína, Dubnice nad Váhom, Považskej Bystrice a Žiliny. Na okupovanom území zriadili vlastné policajné stanice a colnú správu, odzbrojovali posádky slovenskej armády, zatýkali členov bývalých marxistických strán a surovo perzekvovali židovské obyvateľstvo. Z vojenských

Do útoku na Spišskú Novú Ves nasadilo maďarské letectvo 12 bombardérov nemeckej výroby Junkers Ju 86

objektov a tovární súčasne odvážali materiál, ktorého cena bola dodatočne vyčíslená na vyše 5 mld. slovenských korún.

Nemecké vyčíňanie poriadne vystrašilo slovenskú vládu. Premiér Tiso preto večer 15. marca 1939 zaslal Hitlerovi telegram so žiadosťou, aby prevzal ochranu nad novým štátom. Nacistický diktátor reagoval kladne. Vo štvrtok 16. marca 1939 Nemecká ríša oficiálne uznala Slovenský štát a na druhý deň sa najvyšší predstavitelia oboch krajín stretli vo Viedni, kde rokovali o úprave vzájomných vzťahov. Hitler hneď na začiatku opatrne predstrel požiadavku posunúť hranice do údolia Váhu, čo Tiso a priori odmietol slovami: „Tohto sa ja nechytám, takúto prácu ja konať nebudem!“ Hitler nechcel situáciu zbytočne vyhrocovať a rozhodol sa ustúpiť z maximalistických požiadaviek. Viedenské rokovania skončili 18. marca 1939 podpisom „Zmluvy o ochrannom pomere medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom“. Tento dokument zaručoval Nemecku právo budovať v *Ochrannom pásme* (*Schutzzone*) pozdĺž západnej hranice Slovenska vojenské objekty a udržiavať v nich posádky v sile, „ktorú pokladá za potrebnú“. Slovenská vláda sa ďalej zaviazala, že bude viesť svoju hospodársku, zahraničnú a vojenskú politiku v súlade s Nemeckou ríšou. Nemci

Pamätná medaila
Za obranu
Slovenska
v marci 1939

Z bojovej línie na slovensko-maďarskom fronte

potom stiahli svoje okupačné sily z údolia Váhu. Skonfiškovaný vojenský materiál však nevrátili, ani za neho slovenskej strane neposkytli adekvátnu náhradu.

Napätá zostávala aj situácia na východnom Slovensku. Maďari totiž nerešpektovali hranicu medzi Slovenskom a Karpatskou Ukrajinou, ktorá bola vytvorená po vzniku prvej ČSR. Označili ju za „provizórnu“ a 17. marca 1939 požiadali nemeckú vládu o súhlas s jej posunutím o 10 – 15 km na západ. Najvyšší maďarskí predstavitelia pritom verili, že ďalšie okupovanie Slovenska bude mať za následok destabilizáciu slovenskej štátnej moci a Slováci v tejto situácii uprednostnia pred neistou samostatnosťou návrat do „tisícročnej vlasti“.

O tom, aké pomery by nastali na Slovensku po jeho pripojení k horthyovskému Maďarsku, si možno urobiť dobrú predstavu na príklade anektovanej Karpatskej Ukrajiny. Počas bojov s okupačnými vojskami padlo a bolo popravených najmenej 1 500 Ukrajincov a Rusínov. V nasledujúcich týždňoch zavraždili maďarské komandá smrti vyše 3 500 ľudí a tisíce ďalších zomreli neskôr vo väzení.

Genpor. András Littay – veliteľ maďarských vojsk, ktoré v marci 1939 napadli východné Slovensko

Ferdinand Čatloš

(17. október 1895 Liptovský Sv. Peter –
16. október 1972 Martin)

Ako čerstvý absolvent Vyššej obchodnej školy v Dolnom Kubíne narukoval 15. septembra 1914 do rakúsko-uhorskej armády. O rok neskôr padol na ruskom fronte do zajatia. V júni 1917 vstúpil do čs. légii. Po návrate na Slovensko slúžil v pešom pluku 14 v Košiciach. Neskôr pôsobil na Zemskom vojenskom veliteľstve v Bratislave, na Hlavnom štábe v Prahe a ako pobočník čs. vojenského ataše v Budapešti. Popri tom si zvyšoval svoju kvalifikáciu a v roku 1930 ukončil s vynikajúcim prospechom štúdium na Válečnej škole. Po hodnotnom rebríčku však postupoval veľmi pomaly, nakoľko bol stúpencom slovenskej národnej svojbytnosti a neskrýval sympatie k autonomistickému hnutiu. V rokoch 1931 – 1934 slúžil v hodnosti majora gšt. v štábe 2. horskej brigády v Ružomberku. Potom nastúpil na post náčelníka štábu 8. pešej divízie v Hraniciach na Morave. Dňa 1. januára 1935 získal hodnosť podplukovníka gšt. V októbri 1938 bol ustanovený za styčného dôstojníka MNO a prednostu Vojenskej kabinetnej kancelárie pri vláde Slovenskej krajiny.

Zlom vo vojenskej kariére Ferdinanda Čatloša priniesli marcové udalosti roku 1939. V súvislosti s *Homolovým pučom* bol nakrátko degradovaný na veliteľa práporu pešieho pluku 39 v Bratislave, ale po vzniku Slovenského štátu sa stal ministrom národnej obrany a hlavným vojenským veliteľom. V apríli 1939 bol povýšený na brigádneho generála a o mesiac neskôr na generála I. triedy. Mal výrazné zásluhy na vybudovaní slovenského vojenského školstva. Počas ťaženia proti Poľsku velili Poľnej armáde. Po napadnutí Sovietskeho zväzu zastával od 30. júna do 12. augusta 1941 funkciu veliteľa Armádnej skupiny, ale s dobyvačnými cieľmi nacistov sa nikdy nestotožnil. So súhlasom prezidenta Jozefa Tisa sa naopak snažil slovenskú účasť na vojne proti ZSSR zredukovať na nevyhnutné minimum. Vzhľadom na to sa dostával do častých konfliktov s nemeckou stranou.

Pod vplyvom vývoja situácie na frontoch druhej svetovej vojny začal Ferdinand Čatloš na konci roka 1943 pripravovať prechod Slovenska na stranu protihitlerovskej koalície. V tomto úsilí však zostal osamotený,

pretože nezískal dôveru odboja ani sovietskej strany. Dňa 29. augusta 1944 bol prezidentom Tisom prinútený odsúdiť povstanie, čím dezorientoval časť armády aj civilného obyvateľstva.

Po nemeckej okupácii Bratislavy utiekol Ferdinand Čatloš do Banskej Bystrice, no povstalecké vedenie neprijalo jeho ponuku na spoluprácu. Bol internovaný so svojím dlhoročným rivalom generálom Jozefom Turancom a 13. októbra 1944 letecky dopravený do ZSSR. V januári 1947 ho sovietske orgány vydali do Československa. Vďaka svedectvu, ktoré podal na Národnom súde proti Jozefovi Tisovi, dostal iba symbolický trest päť rokov odňatia slobody. Ani ten si však neodsedel celý a už v januári 1948 bol prepustený. V dôsledku degradácie na vojaka v zálohe a zamietnutia nároku na vojenský dôchodok pracoval až do roku 1957 ako úradník. Po odchode do penzie sa venoval písaniu spomienok, ktoré v máji 1963 odovzdal Ústavu dejín KSS. Posledné roky života strávil utiahnutý v súkromí.

V stredu 22. marca 1939 dostal Horthy od Hitlera súhlas na „korekciu“ západnej hranice bývalej Karpatskej Ukrajiny. Na druhý deň o 5.00 hod. vtrhli maďarské vojská v troch prúdoch na územie okresov Snina a Sobrance. Čelné jednotky postupovali s bielymi zástavami, často v ukoristených čs. uniformách. Táto skutočnosť, spolu s nedostatkom dôstojníkov a chýbajúcimi ťažkými zbraňami, mala za následok, že útočníci bez boja odzbrojili väčšinu slovenských pohraničných oddielov. Už predpoludním dosiahli Hitlerom schválenú demarkačnú čiaru a na viacerých miestach ju dokonca prekročili.

Maďarský vpád vyvolal medzi slovenským obyvateľstvom obrovskú vlnu odporu. Do armády sa hlásili tisíce dobrovoľníkov a MNO nariadilo vyzbrojiť HG. Veliteľ východnej skupi-

Vpád Maďarov na východné Slovensko

Dobrovoľníci z Ružomberka na ružomerskej nákladnej stanici
po návrate z východného Slovenska, apríl 1939

ny vojsk pplk. gšt. Augustín Malár však vydal rozkaz na obranu až v popoludňajších hodinách, keď Maďari svoj postup zastavili a sústreďovali sa na zabezpečenie obsadeného územia. Do bojov proti agresorom sa preto zapojili len letci, konkrétne príslušníci II. perute Leteckého pluku 3 v Spišskej Novej Vsi.

Po príchode posíl začal 24. marca 1939 o 4.30 hod. ráno slovenský protiútok, ktorý mal podľa rozkazu ministra Čatloša zatlačiť nepriateľa za pôvodnú hranicu. Slovenské jednotky boli rozdelené na dve skupiny: severnú Stakčínsku (mjr. Matějka) a južnú Zemplínsku (mjr. Karol Kubíček). Stakčínska skupina tvorená zosilneným III. práporom pešieho pluku 16 a jednou delostreleckou batériou postupovala z priestoru Sniny na smeroch Stakčín – Ublá a Dara – Ulič. Zemplínska skupina zložená zo zosilneného pešieho pluku 20, z troch delostreleckých batérií a čaty pancierových automobilov útočila z Michaloviec na Sobrance. Do bojov sa opäť zapojili aj spišskonovoveskí letci, ktorých podporili dva stíhacie roje z Piešťan. Vzhľadom na maďarskú prevahu v ťažkých zbraniach však slovenský protiútok stroskotal. Tragickú bilanciu dňa dovŕšil odvety maďarský nálet na Spišskú Novú Ves. Okrem značných materiálnych škôd si vyžiadal životy piatich vojakov a ôsmich civilných osôb.